

De Eloquentia elegia Benedikta Staya

Voljena Marić

Odsjek za klasičnu filologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Benedikt Stay istaknuti je dubrovački latinistički pjesnik. Poznat je kao autor filozofskih epova na latinskom jeziku, a istaknuo se i kao profesor retorike na rimskom sveučilištu Sapienza. Svojevrsan pregled tema, djela i autora povezanih s nastavom retorike donosi u pjesmi *De Eloquentia elegia*. Elegija je dio rukopisa 397/1-3 koji se čuva u Znanstvenoj knjižnici Dubrovnik. Ovaj rad donosi prijepis pjesme iz rukopisa, te osvrt na sadržaj elegije i pojedinosti iz Stayeva života i djelovanja koji ukazuju na njegov interes za pedagoške teme.

Ključne riječi: Benedikt Stay, rukopis, Dubrovnik, latinsko pjesništvo, Sapienza, retorika

I.

Među rukopisima Znanstvene knjižnice Dubrovnik pod brojem 397/1-3 nalazi se i onaj Benedikta Staya u katalogu naslovljen *Razne latinske pjesme i jedan govor* (Kastropil 1997: 91). Na koricama rukopisa od žutog papira napisano je „Benedikt Stay / Lat. Pjesme / (18 stolj.)”. Rukopis sadrži tri sveska. Prvi je svezak formata 28,4 x 19,8 cm, ima 16 stranica, od kojih su dvije prazne, i u njemu je prijepis elegije od 284 stiha s naslovom *Poeta dicto vale Musis ad graviora studia se confert*. U drugom je svesku formata 28 x 20 cm na 16 stranica (od kojih su tri prazne) pjesma *De Eloquentia elegia*. Katalog navodi da se zbog mnogih ispravaka možda radi o autografu, te da je ovaj svezak u usporedbi s prvim pisan drugom rukom. Treći je dio prijepis Stayeva govora tiskanog u Rimu 1769, *Oratio in funere Clementis XIII. Pontificis Maximi habita in Basilica Vaticana 16. Cal. Mart. 1769. Ad Sacrum Eminentissimorum Cardinalium Collegium a Benedicto Stay*. Ima 24 stranice (uz četiri prazne), formata 27,7 x 19,8 cm.

Izgleda da sadržaj rukopisa nije bio uvijek potpun i jednak kataloškom opisu. Čini se da je do objavljivanja kataloga 1997. godine posljednji dio rukopisa u nekom trenutku bio izvan omota. Upravo je takvo stanje rukopisa zatekao i opisao Pavle Knezović (Knezović 1990). Prema njegovom opisu dostupnog mu rukopisa,

bila su u njemu samo dva sveska, ali je prema signaturi na rukopisu pretpostavio da postoji i treći. Sada su sva tri sveska u omotu, ali je njihov redoslijed izmijenjen.

Elegiju *Poeta dicto vale Musis ad graviora studia se confert* priredio je i objavio Knezović u spomenutom članku. Zaključuje, prema sadržaju pjesme, da ju je Stay napisao prije svojih filozofskih djela kojima je stekao svjetsku slavu. Osvrće se u svom tekstu i na autorstvo rukopisa. Pretpostavljajući da je drugi dio rukopisa u kojem se nalazi *De Eloquentia elegia* zbog mnogobrojnih ispravaka autograf, pokušava pronaći sličnosti kojima bi potvrdio da je sam Stay zapisao i elegiju u prvom svesku rukopisa. Njegovu pretpostavku da je oba ta dijela rukopisa pisala ista ruka ne bih se usudila potvrditi. U kataloškom opisu uz elegiju navodi se da su dvije pjesme pisane različitim rukama (Kastropil 1997: 91).

II.

Benedikt Stay, istaknuti latinistički pjesnik i filozof, rođen je u Dubrovniku 1714. godine, a umro je 1801. u Rimu.¹ Isusovački đak, upisuje studij filozofije i matematike, te teologiju u Rimu, gdje se zareduje za svećenika.

Svakako je najpoznatiji po svojim filozofskim epovima na latinskom jeziku. Već se u ranoj dobi isticao vještinom sastavljanja pjesama na latinskom jeziku, o čemu svjedoče njegovi suvremenici. Nisu mu sva djela sačuvana. Objavljena su mu djela: *Philosophiae versibus traditae libri VI* (*Šest knjiga filozofije u stihovima*) 1744, *Philosophiae recentioris versibus traditae libri decem* (*Deset knjiga novije filozofije u stihovima*) 1755–1792, pogrebni govor u čast poljskog kralja Fridrika Augusta III. *Ad Clementem XIII. Pontificem Maximum in funere Friderici Augusti III. Poloniae Regis oratio habita in Quirinali sacello a Benedicto Stay ab intimo Pontificio cubiculo et ab epistolis Latinis* (1764) i u čast pape Klementa XIII. *Oratio in funere Clementis XIII. Pontificis Maximi habita in Basilica Vaticana XVI. Cal. Mart. MDCCLXIX. ad Sacrum Eminentissimorum Cardinalium Collegium* (1769) te pjesme objavljene u zbirkama *Arcadum carmina* (*Pjesme Arkađana*): *Excerpta quaedam ex ejus poemate philosophico* (1756), *Pro restituta valetudine Benedicto XIV. P. O. M.* (1757) i *De imperatrice Maria Theresia Hungariae et Boemiae Regina, eiusque in literas amore ode* (1768).

Značajan je i po službama koje je obnašao, kako za Dubrovačku Republiku, tako i za papinsku kuriju. Obavljao je poslove službenog *agente della Repubblica di Ragusa* i posrednika u diplomatskim poslovima Dubrovačke Republike. Bio je tajnikom za latinsku prepisku (*ab epistolis Latinis*) za vrijeme pape Klementa XIII. i tajnikom za dopisivanje s vladarima (*brevium ad principes*) za pape Klementa XIV. Izabran je i za kanonika bazilike S. Maria Maggiore, kućnog premeta te savjetnika Kongregacije za nauk vjere. Trideset je godina bio i predsjednik Zbora Sv. Jeronima u Rimu.

¹ Osnovne podatke o Stayevu životu i djelima preuzimam iz: Renazzi 1806, Šrepel 1895, Jovanović 2012.

Slika 1: Benedikt Staya

Iskazao se i svojim interesom za pedagoške teme, kako kao predavač na vodećem rimskom visokom učilištu Sapienza, tako i u nastojanju da se Dubrovačkoj Republici osiguraju primjereni učitelji. Na Sapienzi je predavao na Katedri za retoriku i povijest. Zamijenio je Paolina Cheluccija koji je na čelu iste institucije bio dugi niz godina, od 1713. do 1751. godine. O razdoblju povezanom sa Stayevim profesorskim djelovanjem u Rimu podatke, iako šture, donosi nam Filippo Maria Renazzi u djelu *Storia dell'Università di Roma* (1806). Prema njegovim navodima, kardinal kamerlengo Silvio Valenti Gonzaga 1751. za mjesto na Sapienzi, upražnjeno odlaskom Cheluccija, predložio je papi Staya kao dostojnu zamjenu. Stayu je uistinu povjerena Katedra i saznajemo da je 2. lipnja iste godine održao svoje prvo predavanje koje je bilo popraćeno velikim pljeskom. Činjenica da je novi predavač i autor filozofskih djela u latinskim stihovima dodatno se sviđela studentima. Stay se na čelu Katedre zadržao šesnaest godina, od 1751. do 1767.

Promatrajući povijest Sapienze, lako je uočiti da kurikularne promjene nisu samo obilježje današnjice, već da su očigledno u nekom trenutku neminovnost svake škole i svakog obrazovnog sustava. I nekad, kao i sada, potaknute su

katkad promjenama i potrebom uvođenja novih programa, a katkad jednostavno preraspodjelom dostupnih financijskih sredstava.²

Za Stayeva života i djelovanja, u razdoblju nekolicine papa, tijekom 18. stoljeća zbio se niz promjena u organizaciji i kurikulumima Sapienze. Razvojem prirodnih znanosti i zbog interesa i potrebe za studijem istih, otvaraju se nove katedre, a postojeće doživljavaju promjene.

Početkom stoljeća papa Klement XI. pokrenuo je reformu smatrajući ustroj Sapienze zastarjelim u odnosu na druge talijanske gradove i Europu. Postojeća je uobičajena podjela na tri razreda zadržana, ali su humanističke discipline, kojima je Klement XI. bio sklon, sada objedinjene u jednom. Sve su discipline koje su se podučavale bile raspoređene u tri programa (*classi*): pravo, medicina i *classe delle Arti*. Posljednji je obuhvaćao teologiju, Sveto pismo, crkvenu povijest, katedre za logiku, fiziku, metafiziku, matematiku, etiku, retoriku i jezike – grčki, hebrejski, arapski i sirijski. Takva će se trodioba zadržati i tijekom reformi pape Benedikta XIV. (1748), koji će uvesti promjene kod zapošljavanja profesora i potaknuti otvaranje novih katedri matematike, kemije i fizike. Za pape Pija VI. dolazi do značajnijih promjena. Potvrdio ih je novi *Regolamento dell'Archiginnasio Romano* 1788. Broj je programa sada povećan s tri na pet: svete nauke, pravo, medicina i kirurgija, umjetnost i filozofija i jezici. Svjedokom je promjena za svog šesnaest godina dugog nastavničkog djelovanja bio i sam Stay.

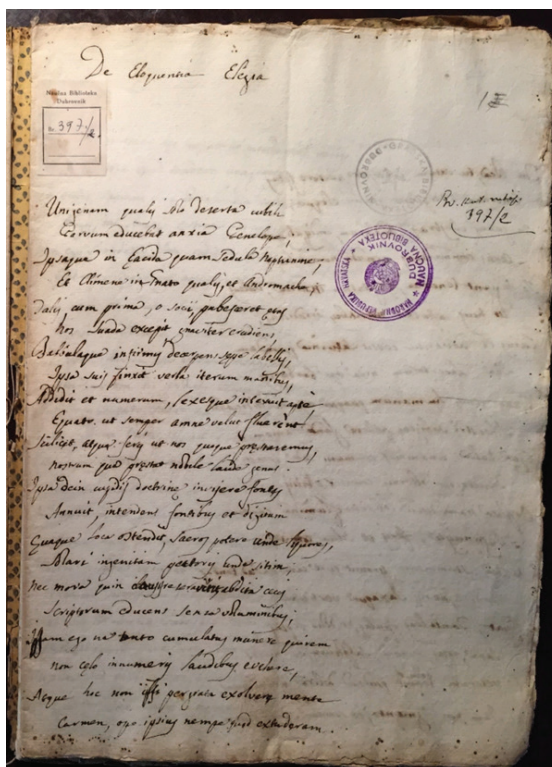
O brizi pak Staya za obrazovnu sudbinu rodnoga mu grada piše Vicko Adamović u *Gragji za istoriju dubrovačke pedagogije*. Iz pisama Benedikta i brata mu Kristofora vidi se kolika su im bila nastojanja da se u Dubrovnik pošalju primjereni učitelji nakon ukinuća Družbe Isusove i raspuštanja isusovačkih kolegija 1773. godine. Pokušao je Stay prvo sklopiti dogovor s redovnicima Majke Božje iz Luce (servitima), no stvar koja je izgledala gotova na kraju se izjalovila. Tek su 1777. uspješno realizirani dogovori i dobivena odobrenja da skolopi (pijaristi) preuzmu nastavu dubrovačkog kolegija. (Adamović 1885)

III.

Elegija *De Eloquentia* na neki je način i prikaz Stayeva životnog bavljenja. Retorika je bila dio njegova školovanja, imala je značajno mjesto u isusovačkim školama, a i predmet je njegove poduke na Sapienzi. Upravo je vještina sastavljanja i ljepota govora ono po čemu će Stay biti poznat. Zabilježeno je da su mu bili povjeravani sastavci govora, od kojih su neki sačuvani, a o nekima saznajemo samo iz izvora. Spominje se tako i da je Stayu bilo povjereno sastavljanje govora, „lunga, ed elegantissima orazione”, koji je na Sapienzi održao Niccolò de Vecchis povodom novouvedenog postupka predstavljanja kandidata na školi. (Renazzi 1806: 226)

² Podaci o Sapienzi preuzeti su iz: Renazzi 1806, Spano 1935, Saverna 2001.

Elegija *De Eloquentia* u konačnoj verziji ima ukupno 320 stihova. U rukopisu su na nekim mjestima uneseni ispravci, bilo pojedinih riječi u stihu, bilo jednog ili više stihova. Prvu, ispravljenu verziju često nije moguće pročitati. Ponegdje su stihovi dopisani sa strane kao dopuna postojećem tekstu. Svi su ispravci pisani istom rukom, osim ispravaka stihova 290 i 291. Rukopis tih ispravaka odgovara ruci hrvatskog latinista, pjesnika i prevoditelja Rajmunda Kunića.³ Ne čudi ta činjenica jer je poznato da su Stay i Kunić bili dobri prijatelji i katkad se međusobno savetovali u književnom radu. O njihovom druženju u Rimu govori i Appendini (Appendini 1803). Obojica su zalazila u salon Marie Cuccovilla Pizzelli u kojem su se okupljala značajna imena tadašnjeg kulturnog života. Kunićev ispravak otvara mogućnost datacije pjesme. Nakon odlaska iz Dubrovnika 1734. godine Kunić se više nikada nije vratio u rodni grad, pa se može pretpostaviti da je pjesma nastala, odnosno dana Kuniću na čitanje u vrijeme kada je i Stay već boravio u Italiji. S obzirom na sadržaj elegije, moguće je da se radi o sastavku koji je Stay kao profesor retorike namijenio svojim studentima.

Slika 2: Početna stranica rukopisnog sveščića 397/2 Znanstvene knjižnice u Dubrovniku, *De Eloquentia elegia*

³ Zahvaljujem Ireni Bratičević koja me na to upozorila.

Stay na početku pjesme navodi kako je i njega, kao što su svoju djecu podučavale Penelopa i Tetida (pod imenom Neptunine), Andromaha i Faetontova majka Klimena, u mladenačkoj dobi podučila Suada. Suada, božica uvjeravanja kod starih Rimljana, izjednačena s grčkom božicom Pitom (grč. Peithō), predstavlja umijeće nagovaranja, vještinu izlaganja lijepim riječima, ali često i govornost, brbljavost. U književnom kontekstu povezuju je s retorikom. Već ju Ciceron citirajući Enija povezuje s govorništvom.⁴

Kod isusovačkih je pak đaka, što je bio i Stay, ovaj pojam vjerojatno označavao i retoriku, šesti tečaj u isusovačkim školama. Svjedoče o tome i stihovi koje je Pavao Ritter Vitezović⁵ napisao u autobiografskoj pjesničkoj poslanici biskupu Karlu Liechtensteinu:

*A quo nam Zagraba (slavne sic dicitur) urbe
Facta meis studiis Suada coronis erat.* (Klaić 1914: 16)⁶

Suada je Staya strpljivo poučavala, ispravljajući nespretne riječi i ukazujući na izvore koje valja slijediti. Njena vještina govora čini i prikaze mitova vjerojatnim. Snagu Suadinu pokazuje Stay i pričom o Orfeju. Pri tom nije zadivljen dijelom mita u kojem Orfej svojim pjevanjem zaustavlja rijeke, a na putu ga prate i životinje i drveće. Njega ne privlači snaga glazbe, već snaga riječi, kojima se služio i Orfej i tako utjecao na život ljudi, izmirio ih, podučio i potaknuo na pozitivno djelovanje. Mit i lik Orfeja bio je od davnih vremena primjer za uspješan i uvjerljiv govor. Spominju ga već antički autori, kao i Horacije u poslanici *Ars Poetica* (*O pjesničkom umijeću*):

*Silvestris homines sacer interpretisque deorum
caedibus et victu foedo deterruit Orpheus,
dictus ob hoc lenire tigres rabidosque leones.*⁷

U humanizmu je Orfej i predmet u poduci retorike, a ponekad ga se čak i po vještini uvjerljivog govora uspoređivalo s Kristom (Cochrane 1968: 2). Neki

⁴ „Ut enim hominis decus ingenium, sic ingeni ipsius lumen est eloquentia, qua virum excellentem praeclare tum illi homines florem populi esse dixerunt – Suadaeque medulla. Πειθὼ quam vocant Graeci, cuius effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius [eius autem Cethegum medullam fuisse vult], ut, quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse, huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit.” (Cic. *Brut.* XV, 59)

⁵ Pavao Ritter Vitezović (1652–1713) hrvatski je povjesničar, književnik i leksikograf. Školovanje započeto u rodnom Senju nastavio je u Zagrebu, u isusovačkoj gimnaziji. Autor je povijesnih djela, pjesama, poslanica i jezikoslovnih rasprava. Pisao je latinskim i hrvatskim jezikom.

⁶ Alojz Jembrih u članku *O Pavlu Ritteru Vitezoviću – iznova zaključuje* kako je zapravo završivši retoriku, Suadu, Vitezović završio gimnazijsko školovanje. U sustavu gimnazijskoga školovanja, u svim isusovačkim gimnazijama, u tadašnjoj Europi, razredi su bili: 1. razred najniži (*infima, parvuli*), 2. razred *principia*, 3. razred *grammatica*, 4. razred *sintaxa*, 5. razred *poesia*, 6. razred *retorika*. (Jembrih 2016: 15–16)

⁷ Hor. *Ars P.* 391–393: Divlje iz šume ljude od pokolja i grdne hrane / posvećeni je Orfej odvratio, bogova glasnik: / po tom je znan, da smiruje tigre i lavove bijesne. (Horacije *Flak* 1998: 161)

autori kao potvrdu snage riječi navode upravo spomenute stihove Horacija, interpretirajući da pojmove *tigres* i *leones* ne treba shvatiti doslovno, već da oni podrazumijevaju ljude (Peacham 1593: Abij). Orfej je kod dubrovačke mladeži izgleda bio shvaćan kao važna simbolična figura učitelja i „zakonodavca”, o čemu svjedoči i pjesma na temu *Orfeo Slavo fu il primo legislator de' Greci* koju je đak Niko Pizzegli pripremio za školsku akademiju *La lingua Slava* 1797. godine.⁸

Stay zaključuje da je rođen u sretno doba, kad su već znanstveno potvrđene, odnosno opovrgnute neke pretpostavke prethodnih naraštaja. Do njegova vremena promijenio se način na koji su stari tumačili pojave poput sunca i mjeseca, materije i atoma, svjetlosti, duge. Odabir primjera upućuje na interes Stayev za znanstvene teme i autore, poput J. Keplera, G. Galileija, R. Descartesa i I. Newtona, koji je potvrdio i u svojim filozofsko-prirodnoznanstvenim djelima.

Vještinu riječi i sastavljanja stihova povezuje ne samo s Grčkom i Rimom nego i s Italijom, ističe da je dala mnogo izvrsnih autora koje bi teško bilo sve nabrojiti. Ipak, svakako mora spomenuti Dantea i njegovu *Božanstvenu komediju*, a izdvaja i Torquata Tassa i Ludovica Ariosta, i u po nekoliko stihova parafrazira sadržaj njihovih glasovitih epova, *Oslobođenog Jeruzalema* odnosno *Bijesnog Orlanda*. Iako je govor namijenjen talijanskoj publici i Stay navodi pjesnike koji su značajni za povijest talijanske književnosti, treba spomenuti da se radi o autorima čija su djela imala znatan utjecaj i na dubrovačke pisce.⁹

Umijeće govora je, napominje Stay, ono po čemu su se ljudi izdigli nad životinjskim svijetom i postali sposobni da se međusobno sporazumijevaju, da stvaraju velike zajednice i razvijaju privredu, a onda i ostvare uzvišena dostignuća ljudskog uma i duha poput već spomenute znanstvene misli i književne umjetnosti. Također, snažan govor kadar je doprijeti do dubina ljudske duše i pobuditi raznolike

⁸ Sastavci koje su učenici dubrovačkog kolegija izvodili na svečanim školskim priredbama (akademijama) u više su navrata tiskani. Tako je i ovim povodom objavljena knjižica *La lingua slava. Esercizio letterario di erudizione patria e nazionale tenuto dagli scolari della Rettorica nel Collegio delle Scuole Pie in Ragusa l'anno MDCCXCVII*. (Adamović 1885: 92) Nekoliko godina kasnije učenici retorike održali su posebnu akademiju upravo povodom smrti Benedikta Staya. (Adamović 1885: 115)

⁹ Tassovu najpoznatiju pastoralnu dramu *Aminta* na hrvatskom je jeziku, prije izdanja izvornika, objavio 1580. u Veneciji Dominko Zlatarić. Drugu, dotjeranu verziju prijevoda objavit će 1597. pod naslovom *Ljubmir, pripovijes pastirska*. U katalogu knjiga Dubrovačkog kolegija postoji izdanje Tassova izvornika iz 1730. *L'Aminta di Torquato Tasso difeso, e illustrato da Giusto Fontanini*, za koje možda možemo pretpostaviti da je bilo dostupno i Stayu u vrijeme njegova školovanja. Isto se može pretpostaviti i za djela drugog spomenutog pjesnika čiji se naslov također nalazi u zbirci knjiga Dubrovačkog kolegija: *Orlando furioso di Lodovico Ariosto ... con nuovi argomenti di Lodovico Dolce* (prema kataložnim listićima zbirke *Collegium Ragusinum*, ZDUR, zadnji pristup 10. lipnja 2022). K tomu, „Izvjerno je i da se Ariostovih knjiga vrlo rano moglo naći u Dubrovniku. Potvrđuje to zapis od 25. VI. 1549. u *Diversa Notariae*, u kojem su zabilježene knjige koje su stigle iz Venecije dubrovačkom knjižaru Antoniju de Odolisu iz Brescie: pet primjeraka komedija *La Lena*, *Il Negromante* i *La Cassaria*, šest komedije *I Suppositi*, čak četrnaest primjeraka *Mahnitog Orlanda* te deset primjeraka *Satira*”. (Jockims 2009)

osjećaje, od srdžbe, straha, radosti i tuge nadalje.¹⁰ Zahvaljujući sposobnosti govora, čovjek može i oblikovati filozofske pojmove i nauke.

Završava Stay u duhu koji je vladao i na Sapienzi, željom za povratkom Italije na mjesto koje je nekad imala i koje zaslužuje u književnom svijetu. Podsjeća na slavnu povijest, koja je započela još oko rijeke Arno, a nastavila se širenjem oko Tibera i još mnogo dalje. Njegujući tradiciju, poštujući uzore i brinući za jezik, ponovno će i iz talijanskih izvora poteći bujica poput one koju je svojim kopitom stvorio Pegaz.

Mnogo je toga donio Stay u svojoj pjesmi; elegija je i svojevrstan uvid pregled tema, djela i autora u nastavi retorike. Isprepleću se mit i znanost. Poseže Stay i za prizorima iz seoskog života. Upravo te slike, iako u pjesmi nisu upotrijebljene u tom kontekstu, podsjetile su me na posao nastavnika. Seljak zna da želeći plodno tlo, prvo mora iskrčiti *inutile nemus*, iako će tako otjerati ptice i životinje. Tek tad može zablistati nova zemlja. Biljku, za koju želimo da raste i donosi plod, treba prvo njegovati u zaklonjenom vrtu. Kad se mladice probiju i sokovi prokolaju, presađena može dalje nesmetano rasti i donositi plodove. Tako i profesor u svom radu mora upozoravati na pogreške i uklanjati ih, ponekad i oštro i neugodno, ali i pružati podršku mladim naraštajima i pomagati im na putu njihova rasta. Tada će i njegov rad biti uspješan i plodonosan.

Literatura

- Adamović, Vicko. 1885. *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*. Zagreb: Hrv. pedagog.-književni sbor: 114–122.
- Appendini, Francesco Maria. 1803. *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*. Sv. 2. Ragusa: Antonio Martecchini.
- Aristotel. 1989. *Retorika* (preveo Marko Višić). Zagreb: Naprijed.
- Cochrane, Kirsty. 1968. Orpheus Applied: Some Instances of His Importance in the Humanist View of Language. *The Review of English Studies* 19.73: 1–13. <<http://www.jstor.org/stable/512135>> (zadnji pristup 19. svibnja 2022.)
- Horacije Flak, Kvint. 1998. *Satire i epistule* (preveo Juraj Zgorelec). Velika Gorica: Papir.
- Jembrih, Alojz. 2016. O Pavlu Ritteru Vitezoviću – iznova. *Pavao Ritter Vitezović i njegovo doba: (1652 – 1713)*. Alojz Jembrih, Ivana Jukić, ur. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu: 13–81.

¹⁰ Filozofija, koja je također bila dio poduke, uputila je pjesnika na riječi Sokrata i Aristotela. Spominjanje osjećaja upućuje na poznavanje Aristotelove teorije o emocijama, a najpoznatije mjesto gdje Aristotel govori o osjećajima nalazi se u drugoj knjizi *Retorike*. Aristotelova je definicija osjećaja: „Osjećanja [πάθη, *affectus*, duševna stanja, strasti, emocije] su uzbuđenja duše pod čijim utjecajem ljudi mijenjaju mišljenje u pogledu odluke, a popraćena su čuvstvom nezadovoljstva i zadovoljstva, kao što su srdžba, sažaljenje, strah i njima slična, kao i suprotna čuvstva.” Arist. *Rh.* II, 1, 8. (Aristotel 1989: 82) Opisuje Aristotel i petnaestak osjećaja važnih za govornika, kao što su ljutnja, blagost, ljubav i mržnja, strah, stid i bestidnost, zavist.

- Jockims, Trevor Laurence. 2009. Ariosto, Ludovico. *Leksikon Marina Držića*, digitalno izdanje <<https://leksikon.muzej-marindrzcic.eu/ariosto-ludovico/>> (zadnji pristup 10. lipnja 2022.)
- Jovanović, Neven. 2012. Stay, Benedikt, u: *Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 4, S – Ž, ur. Visković, Velimir. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža: 143.
- Kastropil, Stjepan. 1997. *Rukopisi Znanstvene knjižnice Dubrovnik*, knj. 2. Rukopise obradili Stjepan Kastropil, Matija Bete. Dubrovnik: Dubrovačke knjižnice Dubrovnik.
- Klaić, Vjekoslav. 1914. *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Knezović, Pavle. 1990. Benedikt Stay (1714-1801). *Latina et Graeca* 36: 71–79.
- Peacham, Henry (the Elder). 1593. *The Garden of Eloquence, etc.* London: R. F. for H. Jackson.
- Renazzi, Filippo Maria. 1806. *Storia dell'Università degli studi di Roma: detta comunemente la Sapienza, che contiene anche un saggio storico della letteratura romana, dal principio del secolo XIII sino al declinare del secolo XVIII*, sv. 4. Roma: Nella stamperia Pagliarini.
- Saverna, Ludovica. 2001. Le facoltà umanistiche e letterarie alla Sapienza: la multidisciplinarietà delle cattedre tra XVIII e XIX secolo. *Lo scaffale degli scrittori: la letteratura e gli altri saperi*. Miriam Carcione, Matilde Esposito, Serena Mauriello, Letizia Anna Nappi, Ludovica Saverna ur. Roma: Sapienza Università Editrice: 259–278.
- Spano, Nicola. 1935. *L'Università di Roma. Roma: Casa editrice „Mediterranea“*.
- Šrepel, Milivoj. 1895. Stay prema Lukreciju. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 124. Zagreb: JAZU: 189–228.
- ZDUR – Digitalni repozitorij Znanstvene knjižnice Dubrovačkih knjižnica <<https://zdur.dkd.hr/?pr=l&mr%5B10039%5D=a>> (zadnji pristup 10. lipnja 2022.)

De Eloquentia elegia

Napomena priređivača

Tekst pjesme priređen je prema rukopisu Znanstvene knjižnice u Dubrovniku 397, koji sadržava ispravke i dopune, a ti su naknadni autorovi zahvati ovdje zabilježeni kurzivnim slovima. Bez posebne naznake ujednačena su i usklađena sa standardiziranim oblicima nedosljedna grafijska rješenja u rukopisu, poput nesustavnoga bilježenja dvoglasa *ae* i *oe* ili slova *y*. Emendacije su provedene pomoću prelomljenih zagrada ako smo dio teksta dodali te pomoću uglatih ako za dio teksta smatramo da ga treba izostaviti. Sačuvan je i jedan prijepis ove pjesme, koji je nastao u 19. stoljeću. Izradio ga je dubrovački prepisivač Luka Pavlović i danas se čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku pod signaturom 798. Kako je vidljivo iz kritičkog aparata, on nam je na nekoliko mjesta poslužio za provjeru neuobičajenijih oblika ili kao izvor prihvatljivije varijantne lekcije.

[p. 1] Unigenam qualis solo deserta cubili
 Parvum educebat anxia Penelope,
 Ipsaque in Aeacida quam sedula Neptunine,
 Et Climene in gnato qualis, et Andromache,
 Talis, cum prima, o socii, pubesceret aetas 5
 Nos Suada exceptit gnaviter erudiens,
 Balbulaque infirmis decerpens saepe labellis,
 Ipsa suis finxit verba iterum manibus,
 Addidit et numerum lexesque intexuit apte,
 Aequato ut semper amne velut fluerent, 10
 Scilicet atque feris ut nos quoque praestaremus,
 Nostrum qua praestat nobile laude genus.
 Ipsa dein cupidis doctrinae invisere fontes
 Annuit, intendens fontibus et digitum
 Quaque loca ostendit, sacros petere unde liquores, 15
 Solari ingenitam pectoris unde sitim.
 Nec mora quin clausos reseraverit abdita caecis
 Scriptorum educens sensa voluminibus,
 Ipsam ego ne tanto cumulatus munere quirem
 Non caelo innumeris laudibus evehere, 20
 Atque hoc non ipsi pergrata exolvere mente
 Carmen, ope ipsius nempe quod extuderam.
 [p. 2] Tu Dea, tu vatam conceptos pectore fetus
 Concinno excipiens induis eloquio,

Tu genus illustras studiorum, condis, alisque Certis commendans provida nominibus, Te fugiunt tenebrae, fugitatque inscitia, vultus Ut tuus afulxit ¹¹ mentibus irradians, Cuius et adventu cessit Saturnia quondam Illa lacertorum nixa ope barbaries,	25 30
Quae genus humanum quaque aspera dissociabat Silvestri subigens pellere glande famem. Qua pulsa unanimes communi sede locasti Iunctosque alternis comiter officiis. Orphea nam dulci labentia flumina cantu Sustinuisse, feris et siluas comites Ad sua Strimmonias promit quae carmina ad undas Duxisse, aeriis saxaque verticibus Credat Tantaleas epulas et dolia si quis Saxa, rotas, scopulos, sulphura, vulturios,	 35 40
Et veterum docuit quidquid delira virum mens Iam non figmenta et somnia vana putat, [p. 3] Non ego: mi certe haec nequeant mendacia vanis Sic temere cordi insidere imaginibus, Et pubis sacrum Veri obnubentia vultum Nugis mi sensus extima percipere. Non ego frondosas olim radicibus actas Quercus, linquentes nec cava tesqua feras, Nec rear attonitum curvatis fluctibus Hebrum Hesisse, illectum carmine Trehicio,	 45 50
Sed secli illuviem, sed veram mentis abactam Barbariem dii viribus eloquii Illa tempestate, sacri qua culmina montis, Et sedem vates liquit Apollineam Effandique potens, mentemque et pectora plenus, Rerum occultarum et fatidici ingenii Indomitam ad pubem venit, populosque feroces Atque novis animos luminibus penitus Illustrans, late caecis abducere ab antris Vitam hominum dictis institit altiloquis.	 55 60
Quos non immerito vates et saecula priora Crediderunt sane non hominum sobolem,	

¹¹ Sic ZKD 397, ZKD 798.

Stipite sed duro natos armentaque foeda, Qualia sub densis in nemore ilicibus [p. 4] Pascuntur, dentesque acuunt, iactantque maniplos, Nil quoniam vitae moribus indocilis, Nil iisdem norant victu hos distare ferino. Quos cur non brutis omnibus anteferam? Gens effraena, ferox, immiti caeca furore, Miscens assidua proelia dura sude, Inscia virtutum, rectique inimica bonique, Funditus omnigenis perdita flagitiis, Sed non usque adeo demen<s>, abnormis eamdem Ne vis divini flecteret eloquii: Ecquid Suada potens pervincere non potis? Altis Illa apices summos vertere funeribus, Illa etiam caecos praesens sedare tumultus, Sive ciere libet, ipsa regit populos Auxilioque tegit miseros, foveat aerumnosos Nec semel insontes faucibus eripiens Leti vel meritos fato excruciauit amaro, Erexitque cruces, verberaque insonuit. Qua fidens turpem vates procul ablegavit Informem tetram protinus illuviem, Et studia invexit prior, atque immania victor Corda domans, artes intulit omnigenas. Non secus ac latis crevit quod inutile campis Eruit iratus cum nemus agricola, Arboreas volucres sedes fugere sonore, Detectisque ferae prosiliunt latebris, Iamque novo tellus ornatu pulchra corusci Dente sub impulso vomeris enituit, [p. 5] Non ille arguto, ut vani docuere priores, Corda sono mulcens effera perdomuit, Non chordis fretus, non flexanimo concentu, Verum hac, nil mage qua dulce potensque mage, Quippe aures tantum sonitu non pascere inani, Vi sed transgrediens praedita mirifica Vel sacrae valeat penetrare habitacula mentis, Inque animi penitas se insinuans latebras Sponte sua hos illos motus in corde ciere, Et facere ut pigeat quemlibet, aut pudeat,	65 70 75 80 85 90 95 100
---	---

Usque suum ut metuant, sperent, letentur, amentque, Et doleant hominum millia ad arbitrium.	
Quae nempe ut duras hominum tum venit ad aures I<n>crepitans, silvis corpora frondiferis	105
Pars quorum strati, pars propter fluminis undam, Intonuitque gravi ut protinus eloquio, Extemplo mentes diffuso lumine, mentes, Nigrore obductas perculit irradians	110
Rupta velut tonitru cum fulvo tramite nimbos Ignea rima micans praeterit imbriferos. Circum ubi nam late stetit horrida vociferantem Turba virum, spinis obsita, torva oculos,	
Attoniti primum mirari ignota loquentem Miros dein motus pectore concipere,	115
Oblitique animos sensim coepere ferinos Exuere, et duram ponere barbariem; Mox sese victos tradunt, ipsique regendos, Quos sapiens pulchris artibus excoluit.	120
[p. 6] Ergo linguarum primum commercia nata, Fluctisonumque ausi scindere navigiis Iam pelagus, caelique vias, et lumina nosse Pleiadas, Hyadas, Scorpion, Erigonen,	
Squammiferumque gregem nocte obretire serena, Fallere et arte feras, figere avem calamo, Tum nova comprhensis ¹² convellere prata iuvenis, Iunctosque ad currum flectere quadri<i>ugos.	125
Nec minus hinc – studiis nempe ut labor additus, altum Inque Heliconae semel libera facta via est – Hinc tot scriptorum divina volumina, condit Quae versanda manu sedula posteritas.	130
Hinc chartas quicumque ornant Graecasque Latinasque Eximiis clari fetibus ingenii,	
Nec non qui pulchram semper tot prima virorum Pulchram tot celebrant mirifice Italiam, „Ne se vel Tamesin, Rhodanum vel propter et Istrum Gens ulla Ausoniis praeferat ingeniis”.	135
Quorum qui Thuscis olim labentibus annis Carmina perdocti pangere dulce modis,	140

¹² Sic ZKD 397, ZKD 798.

Nunc omnes quamquam generatim expromere vanum est, Nec foret hoc sane mi facinus facile, Non tamen his prorsus arcenda a versibus illa est Aurea Dantaeae progenies citharae, Dantaeae citharae proles Acherusia templa,	145
Et peragrata novis in via carminibus [p. 7] Regna beatorum sedesque et lumina coeli. Nec non Torquatus: cingere Moeonia, Hercle, Torquatus [certe] dignus sua dicta corona, Torquatus magnus, vel puero Aonides	150
Olim cui sanctos ausae recludere fontes, Arcana et Lycii sacra aperire dei. Ille etiam quali fervet, proh, concitus oestro Immenso qualis, Iuppiter, ore ruit! Qui foedos Arabas, quique extremos Nabatheos	155
A<t>que Syros urbes ducit, ad Hesperias Gallicaque armorum fatuo vastata tumultu Arva canens, nigris sparsaque funeribus, Erroresque, fugasque infidique aspera amoris, Illa alte extollit robora militiae.	160
O decus, o Lodoïce, tibi qua certet Homerus, Laude, tibi qua se conferat arte Linus, Ille licet saxa ad Ciconum, Scillamque carinas Vexerit, innantes tot freta Dulichias,	165
Hic generis melior, rerum primordia cantu, Stellarumque ortus prompserit atque obitus? Quid porro? Est aliudne super vel promere mi fas Nobis alma potens Suada quod attulerit Ut genus humanum primaevo in temporis ortu <i>Excipiens studiis institit imbuere?</i>	170
<i>Credo est:</i> non semper bella, aut dicuntur amores Nobis aut molli luditur in nemore. Nos quoque secretas interdum scandimus aedes, Et clari Sophiae templa supervehimur, Atque vetustatis primi convellere regnum	175
Suemus, et indugredi nullius ante solo [p. 8] Trita adita, occultis pendentes lumina rebus. Iamque nec astra vago mergier Oceano, Aere nec ardenti ductam, solidoque metallo Narramus Phoebi lampada flammiferam,	180

Candida nec propria remur vi educere quicquam In terris Triviae cornua fulgidulae, Aut rapido assidue torqueri concita motu Innumeris rerum semina vorticibus Aut sane <i>tantum quodvis horrescere inane</i>	185
Naturam cuncta ut stipet et agglomeret. Ast illud certi tam longum nominis expers Denique se claro prodidit indicio, Cur quae <i>contracto densantur</i> frigore, laxet Aridus incumbens postmodo rara calor.	190
Aut cur, seu valido impulsu iactata per auras, Sive inter sese corpora, dent sonitum, Aëris et liquidi, purae et iam pondera flammae, Septenaeque alma in luce patent species, Queis ratio omnigeni patefacta est vera coloris, Iridis et pulchrae se genus unde aperit.	195
Nos o felici saeculorum tempore creti Haec queis sive ipso in vere datum arripere Annorum in laeta sive accepisse senecta, Iuppiter, haec, atavis quam melior soboles!	200
Quam bene consultum, feritas quo tempore primo Divino cepta est trudier eloquio: Quid pulchri solers quod non asciverit aetas? Quid foedi quod non stirpitis eruerit?	205
Et pergat quisquam sapientum tollere inanes Mi laudes, aetas quos prior illa tulit, [p. 9] <i>Immatura</i> aetas, heu, totque ignara bonorum? Quo se mi obtrudit illa Parens sophiae Illaque virtutum studiorumque unica nutrix, Sermonis iactans dogmata Socratici,	210
Vana Stagyraei nec non inventa magistri? Rimari his imos quippe sinus animi Unde amor atque irae praeceps furor inflammetur, Quae subeant pulsus gaudia tristitiis, Qui metus affligat, levet aut spes, noscere sed non Tot rerum licuit mira tot egregia,	215
<i>Postea quae veniens nobis</i> nascentibus aetas Paulatim caecis protulit ex aditis. Et tamen incerto naturae arcana sequentes Dum pede narrarent somnia saepe mera,	220

Ad sese innumeros tota illa aetate feruntur Omnibus e populis arripuisse viros: <i>Hi</i> cupide auditum certatim <i>undeunde</i> coisse, Fortia quin etiam pectora Romulidum	
Terrifico quamquam late quater oppida bello Sueta, ipsisque iugum imponere Gangaridis, Non aliunde artes, legesque accisse sacrorum. O penitus veterum vana magisteria – Fabor namque viris quod ego a primoribus hausi – <i>Multum</i> est haec illis ¹³ saecla quod invideant:	225
Vos nimium celeri Parcarum vellere nati, Vos immaturi temporis hora creat: [p. 10] Si vestra hoc melius Cloto servasset in aevum Fatiferae aut rursus fila colo adiiceret, Ut vos haerentes mira hac in luce tuerer, Ut nunc attonitis cernere cuncta oculis!	230
Nunc Sophiae <i>tandem cum tot</i> nova claustra patescunt, Tam lata ipsius cum via pandit iter, Totque novae venere artes et plurima rerum Notitia immensum crevit ad usque modum.	235
Illa etiam aeternum scrutando inquirere numen Quae solita est, lucisque illius inspicere, Lucis inaccessae pelagus et nomina quae sint Noscere, divi[vi]num queis nitet usque iubar Ut saeculi cumulat laudes, ut sedula tollit Ingenia, et clare pectora nobilitat!	240
Nec non quae veterum depromens facta, genusque, Antiquis praebet temporibus faculam, Condidit et gremio quidquid pretiosa vetustas Eruit, in caecis ne pereat tenebris, Ut nunc tot gaudet sese cultoribus auctam, Atque suum se vultum explicuisse magis!	245
Vana poetarum nec enim mendacia nobis, Non veterum patrias nosse sat indigetum Historias, mentem sed longe impellimus, omnis Omnigenas aevi quaerere divitias, Egressamque vadis, queis illa occlusa Penatum Notitia una est ignobilis et sterilis, [p. 11] Altum investigantem expandere vela per aequor, Longique immensas saeculi inire vias.	250
	255
	260

¹³ haec illis *corr.* ex his illae.

Nec vero his postquam mentem divisimus, omnes Quae poscunt vires, robur et omne animi Graecas arcemus veneres, Latiosque lepores, Quidquid et in quoquam pulchrius eloquio:	265
Hoc etiam cordi, solers hoc comparat aetas, Hoc quoque non nostri cura minor studii, Omnia quae peperit divino numine, ut artem Vates suaviloquae vimque Deae exeruit.	
Nunc quamquam ex illo sane post saecula longa Venerit in tantum iam decus Ausonia,	270
Non alio tamen hunc aequum nos vertere honorem, Nec celebrare datis ni Orphea carminibus. Nam veluti postquam secreto adoleverit horto, Si fetum agrestis inserit arboreum,	
Vix humor sese felix immiscuit, alte Erumpunt scissas germina per tunicas, Hos illos fructus mox utilis explicat arbos, Decerpit facili quos puer inde manu,	275
Innumeris donec curvatur fetibus, auras Iam quoniam ramis alta tenet superas,	280
Talis avitarum ¹⁴ crevit variantia rerum, Barbaries Orpheo ut cessit abacta semel. [p. 12] Salve, Orpheu, salve, o rerum pater omnigenarum Pectora nobilibus quae cumulare queunt	
Notitiis, dirumque animis expellere virus, Virus quod foedat turpiter ingenia, Vel nunc, heu, faciem recti verique tueri Quod prohibet, mentes turpe quod atteruit, Et torpere gravi longum rubigine iussit.	285
Anne tuis pubes Itala muneribus Ut par est fruitur? Parto nunc gaudet honore, O miseri, et patimur vel magis ut Rhodanus Ille gelu astrictus, Tamesisque superbiat rivo Quam qui Tuscorum docta secat placido Amne sacroque magis senior quam flumine Tiberis.	290
Et vero a nobis si minus omnigena, Maxima sed certe, sed prima habuere reperta, Claraque ab Etrusco lumine lux oriens Paulatim reliquas pervasit didita gentes. Sed reor hoc poscis, gnaviter ut patriis	295
	300

¹⁴ avitarum ZKD 798, auctarum ZKD 397.

Instantes studiis, patriam cultuque frequenti Linguam exornantes, digna tuis monitis Pergere, digna loqui prorsus videamur, ut olim, Ut semper. Sequimur te, decus egregium, Te pater, o hominum pater, interpresque deorum:	305
Hac ire, hac cunctos nos iuvat, inque tuis [p. 13] Fixa pedum pressis vestigia ponere signis. O utinam sanctis haec loca virginibus Aeternum placeant, placuere ut tempore in omni, Non secus atque olim moenia Romulidum	310
Graiugenumque domus Phoebique virentia rura Et iuga floriferis avia verticibus, Quae neque cana cadens violat nix, fulmina nimbi, Venti nec celeri turbine concutiunt, Semper at integro radiantia lumina caelo	315
Veris et assidui gaudia laetificant. Iamque haud docta minus praesensque eferveat unda Ex Arni ripa et Tibridis aggeribus Quam quos supposito latice pede ab Ippocrenis Duris evolvit cautibus ales equus.	320

De Eloquentia elegia of Benedictus Stay

Summary

Benedictus Stay is a prominent Dubrovnik Latin poet. He is known as the author of philosophical epics in Latin, and as a professor of rhetoric at the Sapienza University of Rome. In the poem *De Eloquentia elegia* he presents a kind of overview of topics, works and authors related to the teaching of rhetoric. The elegy is part of a manuscript 397/1-3 kept in the Dubrovnik Research Library. This work provides a transcription of the poem from the manuscript, as well as a review of the content of the elegy and details from Stay's life and activities that indicate his interest in pedagogical topics.

Keywords: Benedictus Stay, manuscript, Dubrovnik, Latin poetry, Sapienza, rhetoric